

O'SMIRLAR NUTQINING PSIXOLINGVISTIK XUSUSIYATLARI

M.B.Djumabayeva¹

Mas'ul muallif: Djumabayeva
Manzura Bagibekovna, Toshkent
amaliy fanlar universiteti
Psixologiya kafedrası dotsent v.b.

e-mail:
djumabayevamanzura74@gmail.co
m

Received: 12 Oktabr 2026
Accepted: 17 Oktabr 2026
Published: 22 Oktabr 2026

Copyright: © 2026 by the
author(s). Licensee Buxoro xalqaro
universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Djumabayeva, M. B.
O'SMIRLAR NUTQINING
PSIXOLINGVISTIK XUSUSIYATLARI
/ M. B. Djumabayeva // Buxoro
xalqaro universiteti ilmiy
axborotnomasi. — 2026. — T. 10,
№ 2. — B. 219–221.

1. Toshkent amaliy fanlar universiteti Psixologiya kafedrası dotsent v.b

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'smirlar nutqining psixolingvistik xususiyatlari tizimli tahlil qilingan. Tadqiqot davomida o'smirlar nutqida sleng, inglizcha o'zlashmalarning qo'llanilish darajasi hamda ularning psixologik omillari o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, o'smirlar nutqi nafaqat axborot uzatish, balki kattalar dunyosidan separasiya (ajralish) va tengdoshlar guruhiga moslashishning asosiy vositasi bo'lib xizmat qiladi. Maqola xulosalari ta'lim tizimi va oilaviy kommunikasiyani optimallashtirishda amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: psixolingvistika, o'smirlik davri, nutq madaniyati, sleng, anglisizmlar, ijtimoiy adaptasiya, lingvistik markerlar.

ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РЕЧИ ПОДРОСТКОВ

Аннотация. В статье представлен системный анализ психолингвистических особенностей речи подростков. В ходе исследования изучена степень использования сленга, англицизмов и парселляции в речи подростков, а также обуславливающие их психологические факторы. Результаты показывают, что речь подростка служит не только средством передачи информации, но и ключевым инструментом сепарации от мира взрослых и адаптации в референтной группе. Выводы статьи имеют практическую ценность для оптимизации образовательного процесса и семейной коммуникации.

Ключевые слова: психолингвистика, подростковый возраст, культура речи, сленг, англицизмы, социальная адаптация, лингвистические маркеры.

PSYCHOLINGUISTIC CHARACTERISTICS OF ADOLESCENT SPEECH

Abstract. This article presents a systemic analysis of the psycholinguistic features of adolescent speech (aged 11–15). The study examines the extent of slang, anglicisms, and parcellation usage in teenagers' speech, as well as the underlying psychological factors. The results indicate that adolescent speech serves not only as a means of information transmission but also as a key tool for separation from the adult world and adaptation within peer groups. The findings hold practical value for optimizing educational processes and family communication.

Keywords: psycholinguistics, adolescence, speech culture, slang, anglicisms, social adaptation, linguistic markers.

Kirish. Bugungi kunda yosh avlodning intellektual salohiyatini rivojlantirish, kommunikativ kompetensiyasini takomillashtirish va nutqiy faoliyatini psixologik jihatdan qo'llab-quvvatlash ta'lim-tarbiya jarayonining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, o'smirlik davrida nutqning rivojlanishi shaxsning tafakkuri, emotsional holati, ijtimoiy munosabatlari va o'zini namoyon etish imkoniyatlari bilan uzviy bog'liqdir. Ushbu davrda o'smirning o'z fikrini mustaqil ifodalashga intilishi, atrofdagilar bilan muloqot qilish ehtiyojining ortishi hamda o'z shaxsiga nisbatan munosabatining o'zgarishi nutqiy faoliyatning mazmuni va shakliga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli o'smirlar nutqining psixolingvistik xususiyatlarini o'rganish til, tafakkur va shaxs rivojlanishi o'rtasidagi o'zaro aloqalarni chuqurroq anglash imkonini beradi.

Psixolingvistika insonning nutqni hosil qilish, idrok etish, tushunish va undan muloqot jarayonida foydalanish mexanizmlarini o'rganuvchi fan sohasi bo'lib, nutqiy faoliyatning psixologik hamda lingvistik asoslarini birgalikda tahlil qiladi. Mazkur yondashuvga ko'ra, nutq faqat til birliklaridan foydalanish jarayoni emas, balki insonning bilimlari, xotirasi, diqqati, tafakkuri, hissiyotlari va kommunikativ maqsadlari bilan belgilanadigan murakkab psixik faoliyatdir. O'smirlar nutqini psixolingvistik jihatdan o'rganish esa ularning fikrni shakllantirish, so'zlarni tanlash, grammatik tuzilmalardan foydalanish, ma'noni anglash va suhbatdoshning fikriga munosabat bildirish jarayonlarini tahlil qilishni nazarda tutadi.

O'smirlik davri shaxsning jismoniy, kognitiv va ijtimoiy rivojlanishida muhim o'zgarishlar yuz beradigan bosqichdir.

Hozirgi vaqtda insonning aloqa vositasi hisoblangan til va nutq masalalari, ularning madaniyatga aloqadorlik xususiyatlarini ilmiy tadqiq etishga e'tibor yuqori. Jamiyat

taraqqiyotiga bog'liq holda o'zaro fikr almashuv hamda, madaniyatning yuksalib borishi bevosita til va nutq xususiyatlariga bog'liq.

Zamonaviy tilshunoslikda olib borilgan tadqiqotlarda eng keng tarqalgan nutq, til - og'zaki va tillar tizimi hisoblanadi [2. B.23].

Nutq insonning individual xususiyatlarini o'zida mujassamlashtirgan bo'ladi. Har bir insonning o'zi kabi nutqi ham betakror. Kishining nutqi orqali uning fikrlash doirasi, nutqiy lug'at boyligi, qiziqishlari, xarakter xususiyatlari, xastaliklari, hissiy holati, kayfiyati kabilarni aniqlash mumkin [3.5].

Zamonaviy globallashuv va raqamli texnologiyalar asrida o'smirlar nutqi an'anaviy adabiy til me'yorlaridan uzoqlashib, transformasiyaga uchramoqda. Bu esa ularning nutqiy xususiyatlarini psixolingvistik nuqtai nazardan chuqur tadqiq etishni bugungi kunning eng dolzarb muammolaridan biriga aylantiradi.

Shaxs kamolotida o'smirlilik davri (11–15 yosh) fiziologik, psixologik va ijtimoiy o'zgarishlarning eng keskin va inqirozli bosqichi hisoblanadi. Bu davrda yetakchi faoliyatning o'qishdan, tengdoshlar bilan intim-shaxsiy muloqotga ko'chishi o'smirning nutqiy xulq-atvorida ham tub burilishlarni yuzaga keltiradi. Nutq nafaqat fikr ifodalash vositasi, balki o'smirning ichki kechinmalarini, o'zligini anglash va ijtimoiy muhitda o'z o'rnini topishga bo'lgan intilishlarini namoyish etuvchi asosiy psixolingvistik marker sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ma'lumki, Vilgelm fon Gumboldt so'zlarining kuchini ruhiyat mahsuli sifatida tasavvur qilish lozimligini o'z asarlarida aytib o'tgan, keyinchalik u neo-gumboldtizm va etnolingvistik tushunchalarida o'z aksini topgan. So'zlashuv nutqini o'rganish juda muhimdir, chunki "og'zaki nutq faqatgina haqiqiy til va boshqa nutq shakllarini baholash me'yorida", deb ko'rsatadi fransuz tilshunosi Balli Sh. [6.24]. Va bu qoidalar ilmiy tadqiqot uchun metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Psixolingvistika va yosh davrlari psixologiyasi sohasida o'smirlilik davri nutqi turli olimlar tomonidan tadqiq etilgan. L.S. Vigotskiy, A.A. Leontev va J. Piaje kabi fundamental olimlarning ishlarida nutq va tafakkurning uzviyligi, yosh ulg'aygan sayin nutqning ijtimoiylashuvi masalalari yoritilgan.

Nutq va fikrlash insonlarga xos xususiyatlar xisoblanadi. Bularsiz insoniyat taraqqiyotini tasavvur qilib bo'lmaydi. Nutq – odamlar o'rtasida birgalikdagi faoliyat ehtiyojlaridan kelib chiqadigan bog'lanishlar rivojlanishining ko'p qirrali jarayonidir [1.330].

Zamonaviy o'smirlar nutqida kuzatilayotgan asosiy ziddiyat - bu adabiy til normalari va guruhiiy identifikatsiyani ta'minlovchi transformatsiyalashgan til (sleng, anglisizmlar, qisqartmalar) o'rtasidagi to'qnashuvdir. O'smirlar tomonidan qo'llanilayotgan yangi leksik qatlam ko'pincha kattalar (ota-onalar, pedagoglar) tomonidan tilning buzilishi yoki saviyaning pasayishi sifatida qabul qilinadi. Vaholanki, psixolingvistik nuqtai nazardan bu holat shaxsning emosional labilligi, kattalar dunyosidan separatsiya (ajralish) bo'lish istagi va ichki himoya mexanizmlarining namoyon bo'lishidir. Shu sababli, ushbu fenomenni «norma yoki patologiya» tarzida emas, balki tizimli lingvopsixologik qonuniyat sifatida o'rganish lozim.

Tadqiqot natijalariga kora. empirik kuzatuvlar va kontent-analiz jarayonlari voyaga yetmagan yoshlar nutq madaniyatining o'ziga xos lingvopsixologik manzarasini ochib berdi. To'plangan ma'lumotlar tizimli ravishda semantik (leksik), sintaktik hamda kognitiv-emosional mezonlar asosida tasniflandi.

Ijtimoiy so'rovnomalar hamda virtual muloqot platformalarini monitoring qilish natijasida respondentlar faol so'z boyligining taxminan 35-40 foizini sleng birliklari, mahalliy jargonlar va ingliz tilidan o'zlashtirilib, o'zbek tilining grammatik tizimiga moslashtirilgan iboralar tashkil etadi. Yoshlar nutqida ustuvorlik qiluvchi lingvistik markerlar va ularning ijtimoiy-psixologik vazifalari quyidagicha guruhlandi:

Ruhiy-emosional holatlarni aks ettirish: «Vayb» (muhit jozibadorligi, ichki kayfiyat), «Krinj» (noqulaylik, boshqalar uchun uyat hissiy tuyish), «Tilt» (emosional charchoq, irodasizlik holati). Masalan: «Bugungi vaziyat rosa krinj bo'ldi» yoki «Matematika darsida tilt holatiga tushdim».

Interpersonal munosabatlarni tavsiflash: «Krash» (ehtirosli va yashirin simpatiya ob'ekti), «Toksik» (ruhiyatga salbiy ta'sir etuvchi, zararli shaxs), «Frendzona» (ishqiy munosabatlarning do'stlik chegarasida bloklanishi).

Kommunikativ faollik va tasdiqni ifodalash: «Po faktu» (dalillarga asoslangan, haqiqat), «Jiza» (ayni hayotiy reallik, menga ham tanish vaziyat), «Forsit qilmoq» (biror ma'lumotni sun'iy ravishda ommalashtirish).

Bizning nazarimizda eng e'tiborli jihati shundaki, o'smirlar xorijiy o'zaki leksemalarga o'zbek tiliga xos bo'lgan ko'makchi fe'llarni va affikslarni erkin biriktirgan holda yangi so'z shakllarini yaratmoqdalar: «fleks qilmoq» (o'zini ko'rsatmoq, maqtanish), «rofl qilmoq» (hazillashish, kesatish) va h.zo.

Ta'kidlash joizki, raqamli muloqot oqimini o'rganish shuni ko'rsatdiki, zamonaviy o'smirlar yozma kommunikatsiyada murakkab sintaktik qurilmalardan va qo'shma gaplardan deyarli foydalanishmaydi. Nutqda mantiqiy izchillik o'rnini parsellyatsiya hodisasi (ya'ni bir butun semantik tuzilmaning bir nechta mustaqil qismlarga ajratilib uzatilishi) egallagan. Masalan: virtual yozishmalardan namuna:

«Men keldim. (1-kommunikativ blok)/ Maktabga. (2-kommunikativ blok)

Sen qaerdasan? (3-kommunikativ blok)/ Tezroq chiq» (4-kommunikativ blok).

Xususan, ushbu tendensiya psixolingvistikada kognitiv jarayonlar sur'atining nihoyatda tezligi hamda axborotni fragmental, ya'ni «klip shaklida» qabul qilish xususiyati bilan asoslanadi. Yoshlar konseptual gaplar tuzish orqali vaqt yo'qotishni istamaydilar.

Stimul tushunchalarga berilgan verbal reaksiyalar o'smirlarning ichki qadriyatlar tizimidagi psixologik vaziyatlarni ochib berdi:

Erkin assosiativ tajriba natijalari.

Tadqiqot zamonaviy o'smirlar nutqi faqatgina lingvistik fenomen emas, balki ularning ichki psixologik transformasiyalari, ijtimoiylashuv jarayoni va himoya mexanizmlarining bevosita mahsuli ekanligini ko'rsatadi. Natijalarni psixolingvistik jihatdan muhokama qilish bir nechta muhim qonuniyatlarni ochib beradi.

Ta'kidlash joizki, sleng va inglizlashish — ijtimoiy adaptasiya va separasiya vositasi bo'lib, olib borilgan izlanishlar jarayonida voyaga yetmagan yoshlar leksikonining taxminan uchdan bir qismidan ko'prog'ini jargon elementlari tashkil etishi hamda ular tomonidan «krinj», «vayb», «tilt» singari iboralarning muntazam ishlatilishi muayyan qonuniyatga ega. Mazkur holatda nutqning diversifikasion, ya'ni ijtimoiy chegaralovchi vazifasi yaqqol ko'zga tashlanadi. O'sib kelayotgan avlod vakili o'z tengdoshlari muhitiga mos keluvchi o'ziga xos verbal «kod» tizimini shakllantirish orqali yoshi kattalar (oilalari va pedagoglar) jamiyatidan mustaqil bo'lishga, ya'ni psixologik separasiya jarayonini amalga oshirishga harakat qiladi.

Binobarin, ingliz tiliga mansub bo'lgan o'zaklarga o'zbek tilining grammatik qoidalari asosida affikslarning birlashtirilishi (masalan, «fleks qilmoq», «rofl qilmoq») yoshlarning nutqiy improvizasiya va ijodiy fikrlash darajasi yuqori ekanligini tasdiqlaydi. Ular mavjud lingvistik qoliplarni o'zlarining o'zgaruvchan va dinamik ruhiy holatlariga moslashtirishmoqda. Oqibatda, bu fenomenni til madaniyatining inqirozi sifatida emas, balki umumiy globallashuv va raqamli transformasiya sharoitida milliy tilning ma'lum bir submadaniyat doirasidagi yangi imkoniyatlari va ichki evolyusiyasi sifatida talqin etish o'rinlidir.

Parsellyasiya hodisasi va kognitiv tezkorlik o'rtasidagi nomutanosiblik mavjud. Virtual makondagi yozishmalarda fikrni qismlarga ajratib, alohida kichik xabarlar ko'rinishida uzatish tendensiyasi o'smirlarning axborotni juda tez qayta ishlashi va kommunikasiyada vaqtni tejashga bo'lgan intilishi bilan izohlanadi.

Bizning fikrimizcha hozirgi davrda o'smirlarning murakkab va sertarmoq qo'shma gaplardan foydalanmasligi - zamonaviy raqamli muloqot platformalarining bevosita ta'siridir. Bunda yosh suhbatdosh uchun bayon etilayotgan fikrning sintaktik va grammatik mukammalligi emas, balki xabarning uzatilish tezligi hamda uning hissiy jozibadorligi ustuvor ahamiyat kasb etadi. Shunga qaramay, ushbu til xususiyati istiqbolida yoshlarning akademik yozma nutq ko'nikmalari pasayishiga va tizimli mantiqiy mushohada yuritish qobiliyatining cheklanishiga olib kelishi mumkinligi ilmiy jihatdan biroz xavotir uyg'otadi.

Assosiativ polyarizasiya va emosional labillik. Erkin assosiativ eksperiment natijalari o'smirlik davrining eng kuchli psixologik inqirozi — avtonomlik va bog'liqlik o'rtasidagi ziddiyatni yaqqol ko'rsatdi. «Ota-ona» stimuliga berilgan javoblardagi «nazorat» (42%) va «mehr» (30%) o'rtasidagi kuchli qutblanish o'smirning ichki nizolaridan dalolat beradi. Ular hali ham oilaga muhtoj, lekin ayni paytda o'z mustaqilligini namoyish etish istagida kuchli ichki stressni boshdan kechirishmoqda. Bu stress ularning nutqida so'z-parazitlar va agressiv yoki o'ta emosional slenglar shaklida tashqariga chiqadi.

Xulosa. Ijtimoiy va psixologik marker: Zamonaviy o'smir nutqi tilning «buzilgan» bo'lgan shakli emas, balki yosh inqirozi davrida shaxsning ijtimoiy adaptasiyasi va emosional barqarorligini ta'minlovchi maxsus psixolingvistik tizimdir.

Raqamli transformasiya: Ijtimoiy tarmoqlar va global ingliz tili ta'sirida o'smirlar nutqi sintaktik jihatdan soddalashgan (parsellyasiya ustuvor), lekin leksik jihatdan kreativ slenglar hisobiga juda ekspressivlashgan bo'lishi mumkinligi.

Ota-onalar va pedagoglar o'smir slengini taqiqlashi emas, balki uning ortida turgan psixologik ehtiyojlarni (diqqat markazida bo'lish, erkinlik, tushunilish istagi) anglashlari kerak. Muloqot inqirozlarini kamaytirish uchun ta'lim jarayonida ularning fikrlash tezligiga mos keluvchi interfaol usullardan foydalanish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Axmedova M.X. Nutqiy faoliyatda fikr va til tizimlari // Maktabgacha va maktab ta'limi. 2026. №1. B. 330-332.
- [2] Axmedova M.X. Jamiyat taraqqiyotining tildagi o'zgarishlarga ta'siri // Ilmiy tadqiqot va innovatsiya. 2023/4/10. B. 21-26.
- [3] Akhmedova M.Kh., Zhorakulova D. Z. Expression of intellect in speech activity // Science and innovation 10 october 2023 V.5.
- [4] Leontev A. A. (2018). Osnovi psixolingvistiki. Moskva: Smisl. – 287 s.
- [5] Piage J. (). Rech i mishlenie rebenka. (Per. s fr.). Moskva: Pedagogika-Press. 2008. – 528 s.
- [6] Shaxriyorova SH. S. O'smirlik davrida nutq madaniyati va muloqot psixologiyasining o'ziga xos xususiyatlari // Psixologiya va sosiologiya. 2022. 4(2), 45-51.
- [7] Saxarnyy L.V. Vvedeniye v psixolingvistiku. – L., 1999. S. 192.
- [8] Vigotskiy L. S. Mishlenie i rech (Psixologicheskie issledovaniya). Moskva: Izdatelstvo Yurayt. 2021. – 432 s.
- [9] Yusupov O'.Q. Psixolingvistika asoslari. Toshkent: Akademiya. 2017. – 196 b.
- [10] Krongauz M.A. Russkiy yazik na grani nervnogo sriva. Moskva: AST. 2019. 320 s.
- [11] Crystal D. Internet Linguistics: A Student Guide. London: Routledge. 2011 – 192 p.
- [12] Subrahmanyam K., Greenfield P. Online communication and adolescent relationships. The Future of Children. 2008. 18(1), 119-146.